

3. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ / Лакатос И. // Сб. „Кун Т. Структура научных революций” ; [пер. с англ.] ; [сост. В.Ю.Кузнецов]. – М. : Изд-во АСТ, 2001. – С. 269–453.
4. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / под ред. П.И. Пидкасистого. – М. : Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
5. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. Вузов ; [в 2 кн.] ; Кн. 1 ; Общие основы. Процесс обучения. – М. : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999.– 576 с.
6. Сластенин В.А. Педагогіка : учеб. посіб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шияном ; под ред. В.А. Сластенина. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с.
7. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології: монографія. – К.: МП «Леся», 2009. – 484 с.

УДК: 376-056.264:81

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НАВИЧОК В УЧНІВ 3-4 КЛАСІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Шеремет М.К.

доктор педагогічних наук, професор

Бикова А.М.

Інститут корекційної педагогіки та психології

НПУ імені М.П.Драгоманова

Стаття присвячена особливостям формування орфографічних навичок в учнів молодших класів з тяжкими порушеннями мовлення, засобами використання орфографічних завдань на уроках української мови.

Статья посвящена особенностям формирования орфографических навыков в учеников младших классов с тяжелыми нарушениями речи, средствами использования орфографических задач на уроках украинского языка.

This article focuses on peculiarity forming of orthographical skills to the pupils of primary class with speech language pathology by means to use the orthographical tasks on the ukrainian lessons.

Ключові слова: тяжкі порушення мовлення, орфографічна навичка, вирішення орфографічних завдань, учні 3-4 класів, орфографічна дія, морфологічний принцип письма.

Key words: speech language pathology, orthographical skill, decision of orthographical tasks, pupils of 3-4 class, orthographical action, morphological principle of writing.

Засвоєння школярами навичок правопису та проблема навчання дітей грамотному письму висвітлюється в роботах Д.Богоявленського, В.Давидова, Н.Чередніченко, І.Лазаревої. Умови оволодіння теоретичними знаннями й практичними вміннями в області орфографії описані в дослідженнях Н.Алгасіної, О.Арямової, М.Львова, Т.Рамзаєвої, Н.Светловської, Л.Назарової, П.Тоцького, І.Лазаревої, Н.Чередніченко та інших.

Однак не дивлячись на наявність багатьох досліджень зазначеної проблеми й широку її розробку в методичному плані ефективність навчання учнів законам орфографії залишається недостатньою. Так, за даними багатьох авторів (І.Хом'як, О.Корнев, М.Рождественський, І.Лазарева та ін.) помилки на письмі широко поширені не тільки в письмовій продукції учнів молодших класів, але й досить часто зустрічаються навіть у випускників загальноосвітніх шкіл.

Особливо для учнів з тяжкими порушеннями мовлення (далі – ТПМ) дана проблема стає найбільш гострою. Численні дослідження (Р.Левіної, Л.Шуйфер, І.Садовнікової, І.Колповської, І.Прищепової, В.Тарасун, М.Шевченко, Л.Спірової, та ін.) свідчать, що відхилення в мовленнєвому розвитку дитини, як правило, ведуть до виникнення стійких дизграфій і дизорфографій.

Саме тому основним завданням нашого дослідження є визначення основних типів орфографічних помилок у зазначеній категорії дітей.

Як відомо, в українській і російській мовах правопис регулюється декількома принципами (різними авторами виділяється від чотирьох до восьми різних принципів). Серед них провідними й найбільш загальноприйнятими можна вважати два: фонетичний (Л.Зіндер, Ф.Березіні, Б.Головін) і морфологічний

(Л.Щерба, Л.Зіндер, В.Ветвицький, В.Іванова, А.Моїсєєв та ін.). Сутність фонетичного принципу полягає в тім, що слово або окремі звуки записуються так, як вимовляються. Відповідно до фонетичного принципу буквене позначення повністю відповідає тим фонемам, які чуються в словах незалежно від того в сильній або слабкій позиції вони перебувають.

Морфологічний же принцип письма припускає однакове написання морфем, (значимих мінімальних частин слова його кореневої частини, приставок, суфіксів і закінчень), незважаючи на розходження у вимові.

Саме на морфологічному принципі засновано більшість правил орфографії (В.Іванова, В.Ветвицький, Т.Рамзаєва).

За даними досліджень С. Жуйкова, Д.Богоявленського, М.Рождественського, Н.Алгазіної М.Львова засвоєння морфологічного принципу письма забезпечується сформованістю у дитини так званої орфографічної навички (далі – ОН) – автоматизована дія, що формується на основі вмінь і пов'язана із засвоєнням ряду правил, способів їх застосування на письмі, а також приватних операцій. У процесі становлення навички вони переходять в автоматизовану дію.

На думку Н.Алгазіної, О.Запорожця, Д.Ельконіна С.Рубінштейна та інших, орфографічна навичка є специфічною, усвідомленою, інтелектуальною навичкою, заснованою на певному рівні розвитку усного мовлення. Вона має складну структуру й формується на основі більше простих умінь і навичок таких як: навичка письма, (автоматизоване написання букв), дії фонематичного, складового й морфологічного аналізу, орфографічної пильності та ін. [1, 2, 3].

Психологічна структура орфографічної навички описується у роботах Л.Бартеневої, Н.Алгазіної, О.Запорожця, Д.Ельконіна, на яку, у значній мірі опирається правопис. Вона містить у собі такі вміння як:

–аналізувати звуковий і морфологічний склад слова;

–знаходити орфограму (тобто встановлювати різницю у звуковому та графічному складі слова);

–визначати тип орфограми;

–знати правило її написання й відповідним чином вміти застосовувати до орфограми потрібне правило (вміти вирішувати орфографічне завдання);

–правильно записати орфограму (Д.Богоявленський, М.Львов, М.Рождественський, Н.Алгазіна, С.Жуйков, Н.Чередніченко, І.Лазарева та ін.);

–здійснити контроль за написанням слова з орфограмою [2, 3].

Ці основні складові ОН ґрунтуються на ще більш приватних операціях. (Д.Богоявленський).

Структура виконання орфографічного завдання складається з наступних операцій: 1) розчленовування загального орфографічного завдання на ряд часток; 2) розв'язок завдань у певній послідовності з опорою на колишній навчальний і життєвий досвід учнів, активне включення мнестичних процесів; 3) зміна напрямку розумової діяльності завдяки включенню аналітико-синтетичних операцій, абстракції, узагальнення й умозаключення [2].

Даний процес заснований на вмінні школярів планувати свою розумову діяльність: визначати послідовність дій, знати способи аналізу слова й одночасно вміти виділяти необхідні ознаки, робити висновки і т.д.

Щоб вирішити орфографічне завдання, потрібно вибрати правило, до якого відноситься дана орфограма. У значній мірі це припускає знання й розуміння змісту правила. Тому вирішення орфографічного завдання припускає також і відтворення самого правила, і виконання орфографічної дії, відповідної до цього правила.

Вивчаючи дослідження багатьох вчених (Є.Соботович, І.Лазаревої, Т.Філічевої, Н.Лепської, О.Ушакової, Г.Арушанової, Л.Федоренко, Г.Фомічова, В.Лотарьової), ми дійшли до висновку, що складовими орфографічної навички є сформованість на достатньому рівні лексичної сторони мовлення, системи словотвору й системи словозміни та фонетичної сторони мовлення.

На підставі аналізу формування мовленнєвої діяльності в нормі, а також концепції початкового шкільного навчання аномальних дітей й психолінгвістичної періодизації нормального мовленнєвого розвитку дитини, нами був розроблений зміст експерименту, спрямований на дослідження сформованості практичних «знань й умінь», а також знакових операцій з мовними одиницями, які забезпечують засвоєння орфографічної навички.

В експерименті беруть участь учні 3-го та 4-го класів спеціальної школи інтернату № 6 та 7 м.Києва (в кількості 24 особи), та контрольна група учнів 3-го класу загальноосвітньої середньої школи № 14 м.Сміли (25 осіб).

З огляду на вище викладене, розроблена нами методика включає наступні розділи:

1) Дослідження стану сформованості орфографічної навички у процесі виконання дітьми письмових завдань:

- слухових диктантів (текстових та словникових);
- творчих робіт (переказів);
- списування (слів, словосполучень, речень, текстів).

2) Дослідження стану фонетико-фонематичної системи мовлення:

а) вимови, фонематичного сприйняття, фонематичних уявлень.

Дослідження зазначених фонематичних процесів ми проводимо за методиками представленими у літературі (В.Орфінської, Є.Соботович, Р.Лалаєвої, Л.Бартенєвої) і адаптуємо їх в умовах нашого дослідження.

б) звукового аналізу:

- виділення звуків у словах, що знаходяться в різних фонетичних позиціях, наприклад – село-села, весло-весла.
- уміння помічати фонетичні чергування у словах.

При вивченні стану сформованості фонологічного аналізу ми опираємося на дослідження В.Орфінської, Н.Швачкіна, В.Бельтюкова, Є.Соботович, Р.Лалаєвої та ін., і використали деякі проби запропоновані в їхніх дослідженнях.

3) Вивчення стану сформованості на практичному рівні;

а) системи морфологічної словозміни:

–засвоєння парадигм відмінювання (для іменників і прикметників) і дієвідміни (для дієслів) тобто всієї системи значень граматичних морфем, і способів їх мовленнєвого позначення, що відбивають різні граматичні категорії і їх використання в процесі розуміння та породження мовлення.

б) системи морфологічного словотвору:

- розуміння значень словотворчих морфем;
- уміння практично оперувати названими морфемами в процесі словотвору (за аналогією й самостійно)
- морфологічний аналіз;
- виділення загальної морфемі (префікса, суфікса, закінчення) зі складу слова;
- виділення однокореневих слів з тексту, (слова подібні по звучанню.);

4) Вивчення стану сформованості лексичної сторони мовлення:

- уміння визначити споріднені слова серед ряду однокореневих;
- дослідження обсягу словника похідних слів.

5) Знання орфографічних правил, що вивчаються у школі відповідно до програми з “Української мови” для 2-4 класів.

б) Уміння виконувати орфографічну дію передбачену правилом.

Цей розділ включав:

- засвоєння дітьми синтаксичного значення слова в реченні.

Дослідження проводиться на матеріалі української мови. Особлива увага звертається на застосування в експерименті тільки добре знайомих дитині слів, морфем, синтаксичних конструкцій, що забезпечувало б більшу чистоту експерименту за рахунок виключення помилок пов'язаних з недостатнім засвоєнням або нерозумінням використовуваного мовленнєвого матеріалу. Аналізуючи виконання завдань учнями 3-4 класів з ТПМ даного дослідження, ми знаходимося на етапі встановлення основних типів орфографічних помилок у зазначеної категорії дітей.

Спеціально організоване вивчення особливостей основних типів орфографічних помилок та оволодіння учнями з ТПМ на достатньому рівні складовими орфографічної навички для вирішення орфографічних завдань буде сприяти розробці комплексної системи корекційно-розвиваючого та попереджувального навчання, спрямованого на подолання орфографічних помилок в писемній продукції зазначеної категорії учнів, що і є завданням наступного формувального етапу нашого експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгазина Н.Н. Формирование орфографических навыков. – М.: Просвещение. 1987г. – 159 с.
2. Богоявленский Д.Н. Психология усвоения грамматики, орфографии и развития письменной речи. М.: АПН РСФСР, 1956. – 281 с.
3. Жуйков С.Ф. Формирование орфографических действий. – М.: Просвещение. -1965. – 354 с.